

KULTŪRINIS TAPATUMAS IR ATMINTIS

Alisa Rūta Stravinskaitė. „Makbetas“ (dalis diplominio darbo), 2021 metai, drobė,
aliejiniai dažai, 50 × 50 cm

Nacionalinio charakterio samprata Vytauto Kavolio ankstyvosiose lituanistinėse studijose

ALVYDAS NOREIKA

Lietuvos kultūros tyrimų institutas
alvydasn@gmail.com

Straipsnyje nagrinėjama nacionalinio charakterio sąvokos vartojimas ankstyvosiose Amerikos lietuvių sociologo Vytauto Kavolio lituanistinėse studijose. Įrodinėjama, kad ši sąvoka vartojama dvejopai. Viena vertus, nacionalinis charakteris suprantamas kaip tam tikrai tautai būdingų psichologinių tarpasmeninės sąveikos modelių visuma. Antra vertus, nacionalinis charakteris suvokiamas kaip tam tikros tautos nariams būdinga asmenybės struktūra, sudaranti jų asmenybių branduolį. Taip pat gilinamasi į teorinį abiejų nacionalinio charakterio sąvokų kontekstą.

Esminiai žodžiai: lituanistinės studijos, nacionalinio charakterio studijos, Vytautas Kavolis, nacionalinis charakteris, tarpasmeninės sąveikos modeliai, pagrindinės asmenybės struktūra.

XX a. pabaigos Lituanistinių studijų kontekste Vytautas Kavolis (1930–1996) išsiskyrė savo lietuvių kultūros istorijai skirtais darbais – *Sąmoningumo trajektorijomis*¹ ir *Epochų signatūromis*². Nuo kitų to meto tyrinėjimų šie darbai pirmaisia skyreši savo apimtimi. Juose buvo siekiama aprėpti 600 metų lietuvių kultūros raidos laikotarpį – nuo krikščionybės įvedimo 1387 m. iki XX a. II pusės. Taip pat minėti darbai pasižymėjo ypatingu teoriniu bei metodologiniu inovatyvumu. Naujų teorinių bei metodologinių priemonių panaudojimas

sudarė sąlygas kitaip pažvelgti į lietuvių kultūrą bei jos raidą: leido išskirti naujus kultūros vienetus, klausti apie jų tarpusavio santykius, siūlyti naujoviškas periodizacijos schemas, įvesti naują medžiagą bei originaliai interpretuoti jau žinomus kultūrinius tekstus, istorinius įvykius bei kitų lituanistų atliktus tyrimus.

Sąmoningumo trajektorijos ir *Epochų signatūros* yra sintetinės ir kita prasme. Jose Kavolis apibendrina savo kelių ankstesnių dešimtmečių lituanistinius tyrinėjimus. Pavyzdžiui, šiuose darbuose atranda vietą studijų *Žmogaus genezė*³ ir *Nužemintųjų ge-*

1 Kavolis, Vytautas. *Sąmoningumo trajektorijos: Lietuvių kultūros modernėjimo aspektai*. Kavolis, V. *Žmogus istorijoje*. Vilnius: Vaga, 1994a (1986), p. 121–354.

2 Kavolis, V. *Epochų signatūros*. Kavolis, V. *Žmogus istorijoje*. Vilnius: Vaga, 1994b(1991), p. 355–566.

3 Kavolis, V. *Žmogaus genezė: Psichologinė Vinco Kudirkos studija*. Kavolis, V. *Žmogus istorijoje*. Vilnius: Vaga, 1994c (1963), p. 11–62.

*neracija*⁴ medžiaga. Todėl siekiant suprasti *Šaoningumo trajektorijose* ir *Epochų signatūrose* dėstomas mintis bei jų genezę, būtina atkreipti dėmesį ne tik į nelituanistinius Kavolio darbus, kurie nemaža dalimi leidžia suprasti teorines bei metodologines abiejų monografijų prielaidas, tačiau ir į ligtolinius lituanistinius tyrinėjimus. Būtina gilintis į juose nagrinėjamas problemas, formuluojamas išvalgas, naudojamas teorines bei metodologines priemones ir visų jų santykį su didžiaisiais lituanistiniais Kavolio darbais – kiek ir kaip prisidėjo prie jų atsiradimo.

Iki šiol bene menkiausiai tyrinėti yra Kavolio XX a. 6 dešimtmečio lituanistiniai tekstai, parašyti jų autoriui studijuojant įvairiuose Jungtinių Amerikos Valstijų universitetuose: lietuvių išeivijos spaudoje pasirodę straipsniai, kurių dauguma yra įtraukti į Kavolio publicistikos rinktinę *Nepriklausomųjų kelias*⁵, ir įvairūs studentiški darbai⁶. Siekiant užpildyti šią

spragą, straipsnyje ketinama išryškinti nacionalinio charakterio sąvokos, kuri yra pagrindinis XX a. 6 dešimtmečio Kavolio lituanistinių studijų terminas, vartojimo ypatybes bei išeivijos mokslininko vietą to meto nacionalinio charakterio studijų kontekste.

Ankstyvuosiuose lituanistiniuose Kavolio darbuose aptinkame dvi nacionalinio charakterio sampratas. Pirmoji dėstoma Kavolio seminariniame darbe „National Character and Immigrant Assimilation“⁷ (Nacionalinis charakteris ir imigrantų asimiliacija), kuriame be nacionalinio charakterio sampratos ir pastarojo tyrimų programos apmatų dar atrandame psichologinės asimiliacijos teorijos metmenis ir lietuvių nacionalinio charakterio analizę, kuria siekiama rekonstruoti pagrindinius lietuvių būdo bruožus ir jų atspindžius į JAV emigravusių tautiečių asmenybėse. Antroji plėtojama straipsnyje „Lietuvio būdas ir likimas“⁸.

Pirmoji samprata: nacionalinis charakteris kaip psichologinių tarpasmeninės sąveikos modelių visuma

Seminariniame darbe „Nacionalinis charakteris ir imigrantų asimiliacija“ plėtojama nacionalinio charakterio samprata savo bendrąja orientacija yra artima britų antropologo Gregory'o Batesono (1904–1980) požiūriui minėtu klausimu. Kaip taikliai nurodo amerikiečių antropologė Margaret

4 Kavolis, V. *Nužemintųjų generacija: Egzilio pasaulėjautos eskizai*. Kavolis, V. *Žmogus istorijoje*. Vilnius: Vaga, 1994d (1968), p. 63–120.

5 Kavolis, V. *Nepriklausomųjų kelias: Publicistikos straipsniai (1951-1965)*. Sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus Aureus, 2006.

6 V. M. Kavolis' Human Ecology student paper in Sociology 364 at the University of Chicago „The Socio-Ecological Pattern in the Formation of Lithuanian Marriage Mores“, 1951, University of Chicago Library, Burgess, Ernest Watson. Papers. Addenda, Box 258, Folder 14; V. M. Kavolis' Senior Honors in the Department of Sociology at the University of Wisconsin „Culture Currents in Marginal Eastern Europe: A Case Study“, 1952, Dickinson College, Dickinsoniana Collection, F K21cu, p. 167; V. M. Kavolis' A Seminar Report in Social Relations 255 at the Harvard University „National Character and Immigrant Assimilation“, 1954, LLTI, BR, F1-7686, p. 80; Kavolis, V. *Žvilgsnis į lietuvių charakterį*. Vertė L. Balčiūtė. *Tautosakos darbai*, 1996(1954), t. 5, p. 97–110.

7 Kavolis, V. *National Character and Immigrant Assimilation*.

8 Kavolis, V. *Lietuvio būdas ir likimas*. Kavolis, V. *Nepriklausomųjų kelias: Publicistikos straipsniai (1951-1965)*. Sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus Aureus, 2006(1954), p. 302–312.

Mead⁹, iš kitų XX a. 5–6 dešimtmetyje nacionalinio charakterio studijų srityje dirbusių mokslininkų jis išsiskiria tuo, kad nacionalinį charakterį siūlo sieti ne su kultūros ar asmenybės struktūra, bet su tarpasmeninės sąveikos modeliais (*patterns*).

Batesonas įsitikinęs, kad egzistuoja universalus tarpasmeninės sąveikos modelių rinkinys, kurį kiekviena bendruomenė, įskaitant ir nacionalines bendruomenes, savo nuožiūra naudoja siekdama apibrėžti jai priklausančių individų tarpusavio santykius. Tokių santykių modelių visuma sudaro socialinę struktūrą, o ši struktūra yra ne kas kita kaip tos bendruomenės nariams bendras charakteris. Batesonas rašo: „[...] Ten, kur turime reikalą su stabilia vidine bendruomenės diferenciacija, turime pakankamą pagrindą tos bendruomenės nariams priskirti bendrą charakterį, tačiau su sąlyga, kad, laikydamiesi atsargumo priemonių, tą bendrą charakterį apibūdinsime žvelgdami iš bendruomenę sudarančių dalių tarpusavio santykių modelių perspektyvos“¹⁰.

Kalbėdamas apie tarpasmeninių santykių modelių tipus, ypatingą dėmesį Batesonas skiria *binariniais modeliais* (*binary patterns*), kurie apibrėžia santykius tarp dviejų veikėjų, pavyzdžiui, vyro ir moters, jaunimo ir senimo, politinės kairės ir dešinės, darbo ir kapitalo, proto ir materijos ir t. t. Binarinius modelius antropologas skaido į *komplementarinius* ir *simetrinius modelius*

(*complementary and symmetrical patterns*). Pirmieji savo pobūdžiu yra hierarchiniai. Sąveikos dalyviai juose traktuojami kaip nelygiaverčiai: pavyzdžiui, vienas – kaip įsakinėjantis, padedantis ar save demonstruojantis, o antras – kaip paklūstantis, priklausomas ar stebintis. O antrieji, priešingai, savo pobūdžiu yra egalitariniai. Juose sąveikos dalyviai traktuojami kaip lygiaverčiai.

Pripažindamas tarpasmeninių santykių modelių universalumą, Batesonas susiduria su problema, kaip paaiškinti charakterio skirtumus tarp bendruomenių, jei kiekviena iš jų naudoja tuos pačius modelius. Šią problemą antropologas siekia išspręsti teigdamas, kad charakterio skirtumus tarp bendruomenių lemia tai, kokiomis proporcijomis ir būdais jos derina tarpusavyje tuos pačius tarpasmeninių santykių modelius. Siekdamas pailustruoti šį savo teiginį, jis aptaria, kaip amerikiečiai, britai ir vokiečiai skirtingai naudoja tris tuos pačius komplementarinius modelius – *viešpatavimo-paklusimo* (*dominance-submission*), *rodymosi-stebėjimo* (*exhibitionism-spectatorship*) ir *rūpinimosi-priklausomybės* (*succorance-dependence*) – apibrėždami tėvų ir vaikų santykius.

Pasak Batesono, britai tėvams priskiria viešpatavimo, rodymosi ir rūpinimosi vaidmenis, o vaikams – paklusimo, stebėjimo ir priklausomybės vaidmenis; amerikiečiai pirmiesiems – viešpatavimo (menko), stebėjimo ir rūpinimosi vaidmenis, o antriesiems – paklusimo (neženklus), rodymosi ir priklausomybės vaidmenis; vokiečiai tėvams – viešpatavimo, stebėjimo ir rūpinimosi vaidmenis, o vaikams – paklusimo, rodymosi ir priklausomybės vaidmenis. Antropologas atkreipia dėmesį,

9 Mead, M. The Study of National Character. *The Policy Sciences*. Ed. by D. Lerner and H. D. Lasswell. Stanford: Stanford University Press, 1951, p. 79–81.

10 Bateson, G. Morale and National Character. *Civilian Morale: Second yearbook of the Society for the Psychological Study of Social Issues*. Ed. by G. Watson. Boston, New York, Chicago, Dallas, Atlanta, San Francisco: Houghton Mifflin Company, 1942, p. 77.

kad amerikiečių ir vokiečių požiūros į tėvų ir vaikų santykius yra tik išoriškai panašios. Iš tikrųjų jos skiriasi dviem svarbiais atžvilgiais. Pirma, vokiečiai labiau ir nuosekliau nei amerikiečiai pabrėžia tėvo viešpatavimą. Antra, abi tautos skiriasi ir tuo, ką reikalauja iš vaiko demonstruoti: amerikiečiai – nepriklausomybę, o vokiečiai – paklusnumą. Batesonas nurodo, kad vaikystėje įdiegti vaidmenys išlieka ir vėlesniame gyvenime ir veikia suaugusiojo elgseną. Pavyzdžiui, kitų tautų atstovų amerikiečiams priskiriamas pagyruošiumas, pasak antropologo, iš tikrųjų yra ne savigyra tikrąja to žodžio prasme, bet vaikystėje įgytas įprotis demonstruoti savo savarankiškumą. „Kai amerikietis giriasi, jis siekia pritarimo savo garbingam nepriklausomumui [...]“¹¹, – teigia Batesonas.

Kaip ir Batesonas, Kavolis nacionalinį charakterį sieja su tarpasmeninės sąveikos modeliais. Jis rašo: „Dedant pastangas apibrėžti nacionalinį (pabraukimas Kavolio – A. N. past.) charakterį privalu tam tikru būdu atsižvelgti į tautą – ne tik kaip į sociokultūrinę sistemą, kuri socializavo individą ir suformavo jo asmenybę, bet ir kaip į sistemą, kurioje konkreči asmenybė ir toliau funkcionuoja, vystosi ir sueina į santykius su kitais struktūruotu būdu (pabraukimas Kavolio – A. N. past.). Būtent ši struktūruota tarpindividuali sąveika yra tai, kas verta nacionalinio charakterio vardu vadinamo tyrimo“¹².

Vis dėlto, nepaisant Kavolio ir Batesono požiūrių panašumo, negalima perdėti jo masto. Skirtumai išryškėja, kai atsižvelgiame į tai, kaip abu mokslininkai traktuoja

tarpasmeninės sąveikos modelius, kuriuos jie kloja į nacionalinio charakterio pagrindą. Batesono modeliai yra visiškai formalūs. Kalbant Aristotelio žodžiais, jie yra grynosios, nepasižyminčios jokių turiniu socialinių santykių formos. O Kavolis minėtus modelius traktuoja neformalistiškai. Jo modeliai yra tarpasmeninę sąveiką įgalinančių asmenybės bruožų kompleksai. Jie apibrėžia, kokiais psichologiniais bruožais turi pasižymėti asmenys kaip tam tikrų socialinių vaidmenų atlikėjai, ir užtikrina šių bruožų, taip pat socialinių vaidmenų, tarpusavio dermę. Pavyzdžiui, patriarchaliniame lyčių santykių modelyje vyrui priskiriami tokie psichologiniai bruožai, kaip aktyvumas ir racionalumas, o moteriai – pasyvumas ir jausmingumas¹³. Trumpai tariant, Batesonas kalba apie socialinius tarpasmeninės sąveikos modelius, o Kavolis – apie psichologinius modelius. Atitinkamai pirmojo nacionalinis charakteris yra socialinio pobūdžio (nacionalinis charakteris – tai socialinė nacionalinės bendruomenės struktūra), o antrojo – psichologinio pobūdžio. Turėdamas mintyje nacionalinį charakterį, Kavolis rašo: „Tai yra psichologinė sąvoka ir turi nurodyti į psichologinį esinį“¹⁴. Pagal Kavolio logiką, nacionalinis charakteris – tai psichologinė tautinės bendruomenės struktūra, kuri yra ne kas kita, kaip psichologinių tarpasmeninės sąveikos modelių visuma.

Būtina pažymėti, kad Kavolio ir Batesono nacionalinio charakterio apibrėžimai ne

11 Ten pat, p. 89.

12 Kavolis, V. National Character and Immigrant Assimilation, p. 2–3.

13 Cixous, H. Išėjimai. Vertė N. Kašėlionienė. *Feminizmo ekskursai: moters samprata nuo antikos iki postmodernizmo*. Sud. K. Gruodis. Vilnius: Pradai, 1995, p. 432.

14 Kavolis, V. National Character and Immigrant Assimilation, p. 1.

paneigia vienas kitą, bet papildo. Socialiniai ir psichologiniai modeliai yra fundamentali tarpasmeninės sąveikos aspektai, kurie taip artimai tarpusavyje susiję, kad juos įmanoma atskirti vienas nuo kito tik analitiniu būdu. Pastarąjį momentą bene akivaizdžiausiai liudija tai, kad, kiekvieną kartą apibūdinamas socialinius tėvų ir vaikų santykių modelius, Batesonas neišvengiamai nukrypsta į psichologijos plotmę. Tad abiejų mokslininkų keliai išsiskiria tik sprendžiant klausimą kuriam aspektui teikti pirmenybę apibrėžiant nacionalinį charakterį. Vienas pirmenybę teikia socialiniams tarpasmeninių santykių modeliams, o antras – psichologiniams modeliams.

Kalbėdamas apie bendrąsias metodologines tyrimų gaires, Kavolis ne kartą pabrėžia, kad, analizuojant nacionalinį charakterį, jokių būdu negalima apsiriboti vien tik psichologinių asmenybės bruožų nagrinėjimu, – tokia buvo vyraujanti to meto nacionalinio charakterio studijų praktika. Pagal jį, psichologinius tarpasmeninės sąveikos modelius, kurie sudaro nacionalinio charakterio pagrindą, ne menkiau nei asmenybės bruožai, lemia ir visuomenės bei kultūros ypatybės. Kavolis rašo: „Egzistuoja sąveikos tarp grupės narių modeliai, sąlygoti grupės socialinės struktūros, individą valdančių vertybių ir normatyvinių modelių bei egzistuojančių asmenybės tipų. Šie psichologinės sąveikos tarp individų modeliai nepriklauso išimtinai nei nuo visuomenės, nei nuo kultūros, nei nuo asmenybės. Dėl to jie nėra išimtinis nei sociologijos, nei antropologijos, nei psichologijos tyrimo objektas.“¹⁵ Lietuvių

išeivių sociologo įsitikinimu, tarpasmeninės sąveikos modeliams tirti turi būti pasitelkiami visi trys minėti mokslai. Sociologija privalo gilintis į tai, kiek sąveikos modeliai yra sąlygoti „grupės socialinės struktūros“. Antropologija turi aiškintis kultūros („vertybių ir normatyvinių modelių“) poveikį minėtiems modeliams, o psichologija – asmenybės bruožų atspindžius juose. „Tačiau priežastinė nacionalinio charakterio analizė vargu ar bus sėkminga, – priduria Kavolis, – jei prieš tai nebus iki galo išsiaiškinti patys determinantai.“ Pasak jo, tik iki smulkiausių detalių žinant, kas būdinga asmenybės, visuomenės ir kultūros organizacijai, įmanoma adekvačiai suprasti, kaip šie veiksniai prisideda prie nacionalinio charakterio susiformavimo.

Žvelgiant į praktinę seminarinio darbo „Nacionalinis charakteris ir imigrantų asimiliacija“ dalį, kurioje siekiama nustatyti lietuvių nacionalinio charakterio ypatybes, galima pamatyti, kad Kavoliui nepilnai pavyko įgyvendinti išsikeltus uždavinius. Lietuvių nacionalinio charakterio tyrimas iš esmės užstrigo pradinėje stadijoje. Lietuvių išeivių sociologui pavyko išryškinti tik bendruosius lietuvių asmenybės, visuomenės ir kultūros bruožus, o kas būdinga lietuvių nacionaliniam charakteriui, suprantamam kaip psichologinių tarpasmeninės sąveikos modelių visuma, – ne.

Antroji samprata: nacionalinis charakteris kaip pagrindinės asmenybės struktūra

Straipsnyje „Lietuvio būdas ir likimas“, kuris parengtas didžiąja dalimi seminarinio darbo „Nacionalinis charakteris ir imigrantų asimiliacija“ pagrindu, na-

15 Ten pat, p. 1.

cionalinio charakterio kaip psichologinių tarpasmeninės sąveikos modelių visumos sampratos atsisakoma. Grįžtama prie tuo metu populiarios nacionalinio charakterio kaip tam tikrai tautinei grupei būdingos asmenybės struktūros sampratos, nuo kurios minėtame seminariniame darbe buvo ne kartą atsiribota. Kavolis rašo: „Kiekvieno lietuvių – gyvo, mirusio ar dar Lietuvybės išlaikymo Tarybos pastangomis užgimsiančio – būdas yra charakterio dalis. Asmenybės skiriasi viena nuo kitos, bet tuo nepraranda tautinio charakterio, nes kaip tik šių asmenybių visuma ir sudaro tautinį charakterį. Tautinis charakteris nėra idealinės būdo savybės, kurias galima būtų pasistatyti prieš akis ir pagal kurias galima mus surūšiuoti pagal turimą tautinio charakterio procentą. Tautinis charakteris yra tai, kas mes esame, ir tik mumyse jis egzistuoja“¹⁶.

Tokiu būdu asmenybė iš nacionalinio charakterio determinanto tampa jo pagrindu.

Ryškindamas lietuvių nacionalinio charakterio ypatybes, Kavolis vadovaujasi psichoanalitine asmenybės teorija. Kaip ir pridera pagal šios teorijos logiką, lemiamu lietuvių asmenybės formavimosi veiksniu lietuvių išeivių sociologas laiko santykius su tėvais ankstyvuoju gyvenimo tarpsniu. Pastarieji lemia tokius pagrindinius asmenybės bruožus, kaip jausmingumas, pasyvumas, konservatyvumas, priklausomybė nuo socialinės aplinkos ir griežtas atsiribojimas nuo svetimųjų. Visi šie bruožai kildinami iš intensyvaus emocinio ryšio su motina. Kavolis rašo: „Mūsų tautosaka nerodo jokio

kito žmogiško santykio tiek intensyvaus, kaip sūnaus ar dukters santykis su motina. Tėvas yra perdėm neryškus, kažkaip šalutinis, nelemiantis, duonos rūpintojas, bet emociškai beveik bereikšmis. [...] Neintensyvus vaiko santykis su tėvu juo labiau pabrėžia asmenybę formuojančią motinos reikšmę: vaiko charakterį įsiviešauja tas pradai, kurį motina su savo meile gali įkvėpti, ir lieka tas, kurį tėvas su savo disciplina ir charakterio treniravimu galėtų vaikui duoti“¹⁷.

Dėl tokio tėvo vaidmens, Kavolio įsitikinimu, lietuviams trūksta tokių psichologinių bruožų, kaip racionalumas, aktyvumas, inovatyvumas, individualumas ir savikontrolė, o taip pat ir gebėjimas atsiverti svetimiesiems pilnai nepasiduodant jų įtakai.

XX a. 5–6 dešimtmetyje nacionalinio charakterio studijų atstovai, į savo tyrimų objektą žvelgdami iš psichologinio požiūrio taško, sprendė problemą: kokiam skaičiui tam tikrai tautai priklausančių individų turi būti būdingos tam tikros psichologinės savybės, kad šias būtų galima laikyti sudarančiomis tos tautos nacionalinį charakterį. Vieną šios problemos sprendimą siūlė amerikiečių antropologė Ruth Benedict¹⁸. Ji mano, kad nacionalinio charakterio pagrindą sudaro *kultūros ir asmenybės konfigūracija*, kuri yra psichologinių bruožų struktūra, bendra didžiajai daliai tam tikros kultūros individų ir juos išskirianti iš visų kitų kultūrų

¹⁷ Ten pat, p. 306.

¹⁸ Benedict, R. *The Chrysanthemum and the Sword: Patterns of Japanese culture*. Boston: Houghton Mifflin Company, 1946; Benedict, R. *Patterns of Culture*. New York: Mentor Books, 1960 (1934).

¹⁶ Kavolis, V. Lietuvių būdas ir likimas, p. 302.

individų. Antropologė rašo: „Vienas iš filosofinių primityvių žmonių tyrimo pateisinimų yra tai, kad paprastesnių kultūrų faktai gali paaiškinti socialinius faktus, kurie kitu atveju glumina ir nepasiduoda paaiškinami. Tai niekieno atžvilgiu nėra taip teisinga kaip fundamentalių ir savitų kultūros konfigūracijų, kurios struktūruoja egzistenciją ir sąlygoja tose kultūrose dalyvaujančių individų mintis ir emocijas.“¹⁹ Mažuma individų, kurių asmenybės struktūra neatitinka jų kultūros konfigūracijos, yra tiesiog *deviantai*.

Antrą minėtos problemos sprendimą kai kurie nacionalinio charakterio atstovai atranda amerikiečių antropologo Abra- mo Kardinerio pasiūlytoje *pagrindinės asmenybės struktūros (basic personality structure)* sampratoje²⁰. Šioje sampratoje, kaip ir Benedict kultūros ir asmenybės konfigūracijos sampratoje, kalbama apie psichologinius bruožus, kurie būdingi daugumai tam tikros kultūros ar visuomenės narių. Kardineris rašo: „Bet kokios visuomenės *pagrindinės asmenybės* (kursyvas Kardinerio – A. N. past.) tipas – tai asmenybės konfigūracija, bendra didžiai daugumai visuomenės narių [...]“²¹ Tačiau nuo Benedict Kardineris skiriasi tuo, kad nemano, jog didžiai daugumai visuomenės narių būdinga konfigūracija apima visą jų asmenybę. Kaip įtaigauja pats konfigūracijos pavadinimas – *pagrindinė*

asmenybė, – ji apima ne visus, bet tik dalį asmenybės bruožų. Lyginant su į konfigūraciją neįeinančiais bruožais, šie bruožai laikomi esminiais ir sudarančiais asmenybės branduolį. O į pagrindinės asmenybės struktūrą nepatenkantys bruožai, reiškia, yra neesminiai ir individualūs, būdingi tik atskiriems individams. Taip apibūdinamas asmenybių bruožus, Kardineris siekia pabrėžti psichologinį tam tikrai kultūrai ar visuomenei priklausančių individų panašumą ir kartu išsaugoti jų skirtingumą. Bene žymiausias nacionalinio charakterio studijų atstovas, kuris pasinaudojo Kardinerio pagrindinės asmenybės struktūros samprata apibrėžti savo tyrimo objektą, buvo Frankfurto mokyklos atstovas Erichas Frommas. Nacionalinį charakterį jis sieja su kardineriškai suprastu *socialiniu charakteriu*:

Tyrinėdami socialinės grupės psichologines reakcijas, susiduriame su jos narių, t. y. atskirų individų, charakterio struktūra. Tačiau mus domina ne individus skiriančios ypatybės, bet bendra daugumai grupės narių charakterio struktūros dalis, kurią galime pavadinti socialiniu charakteriu. Socialinis charakteris yra neišvengiamai ne toks konkretus kaip individualus charakteris. Individualus charakteris – tai visuma tų bruožų, kurių konkreti konfigūracija sudaro individo asmenybės struktūrą. Socialinis charakteris – tai tik kai kurių bruožų rinkinys, *esminis grupės narių daugumos charakterio struktūros branduolys, kurį suformavo šios grupės pagrindiniai potyriai ir bendras gyvenimo būdas* (kursyvas Frommo – A. N. past.). Nors visada atsiras „atskalūnų“ su visiškai skirtinga charakterio struktūra,

19 Benedict, R. *Patterns of Culture*, p. 60.

20 Kardiner, A. *The Individual and His Society: The Psychodynamics of Primitive Social Organization*. New York: Columbia University Press, 1939; Kardiner, A. *The Psychological Frontiers of Society*. New York: Columbia University Press, 1945.

21 Kardiner, A. *The Psychological Frontiers of Society*, p. viii.

tačiau daugumos grupės narių charakterio struktūra yra šio branduolio variacijos, kurias nulemia atsitiktiniai gimimo ir gyvenimo patyrimo veiksniai, skiriantys vieną individą nuo kito²².

Galiausiai atsirado grupė mokslininkų, kurių netenkino nei Benedict, nei Kardine-rio įkvėptas nacionalinio charakterio supratimas. Netenkino dėl to, kad jie manė, jog toks nacionalinio charakterio supratimas suponuoja didesnę psichologinį modernių nacionalinių visuomenių narių vienodumą, nei iš tikrųjų jis yra. Šie mokslininkai abejojo, ar iš viso egzistuoja koks nors psichologinis bruožas ar jų kompleksas, kuris būtų bendras daugumai tam tikros nacionalinės visuomenės narių. Vietoj vieno asmenybės tipo jie siūlė ieškoti kelių visuomenėje dažniausiai pasitaikančių asmenybės tipų. Toks asmenybės tipas buvo įvardijamas *modaline asmenybe (modal personality)*. Beneriškiausiai požiūrį į nacionalinį charakterį kaip modalinę asmenybę reprezentuoja amerikiečių sociologas Alexas Inkelesas ir psichologas Danielis J. Levinsonas²³. Nacionalinį charakterį jie apibrėžia taip: „[...] „Nacionalinis charakteris“ nurodo į santykinai ilgalaikę asmenybės charakteristikas ir modelius, kurie yra modaliniai tarp suaugusių visuomenės narių“²⁴.

Straipsnyje „Lietuvio būdas ir likimas“

22 Fromas, È. Charakteris ir socialinis procesas. Vertė A. Nesavas. *Problemos*, 1989, Nr. 41, p. 71.

23 Inkeles, A.; Levinson, D. J. National Character: The Study of Modal Personality and Sociocultural Systems. *The Handbook of Social Psychology*. Vol. II. Ed. by G. Lindzey. Reading, MA; London: Addison-Wesley Publishing Company, Inc., 1954, p. 977–1020.

24 Ten pat, p. 983.

Kavolis tvirtai laikosi pozicijos, kad minėti psichologiniai bruožai – jausmingumas, pasyvumas, konservatyvumas, priklausomybė nuo socialinės aplinkos ir griežtas atsiribojimas nuo svetimųjų – sudaro lietuvių asmenybės branduolį, kuris išlaiko bendrumą ir tęstinumą nepaisant visų individualių ir istorinių lietuvių psichologijos variacijų. Būtina pažymėti, kad šį branduolį lietuvių išeiivių sociologas identifikuoja dar seminariniame darbe „Nacionalinis charakteris ir imigrantų asimiliacija“, tačiau dvejoja, ar jį tikrai galima laikyti santykinai nekintama ir visiems lietuviams bendra jų asmenybės šerdimi.

Žvelgdami į kitus XX a. šeštajame dešimtmetyje parašytus ir lietuvių tautiniam būdui skirtus Kavolio straipsnius matome, kad juose vadovaujamas išskirtinai nacionalinio charakterio kaip asmenybės struktūros samprata. O nacionalinio charakterio kaip psichologinių tarpasmeninės sąveikos modelių visumos samprata liko niekad praktiškai iki galo nerealizuota teorine konstrukcija.

Išvados

Ankstyvosiose Kavolio lituanistinėse studijose neaptinkame nuoseklios nacionalinio charakterio sąvokos vartosenos. Pagrindinė nenuoseklumo priežastis – neapsisprendimas, kaip apibrėžti nacionalinio charakterio ir asmenybės struktūros, suprantamos kaip sudarančios tautinės grupės narių asmenybių branduolį, santykį. Vienu atveju minėta asmenybės struktūra traktuojama kaip vienas iš nacionalinio charakterio determinantų, o antru atveju – kaip jo pagrindas.

Atitinkamai negalima vienareikšmiškai apibrėžti ir Kavolio vietos nacionalinio charakterio studijų kontekste. Viena nacionalinio

charakterio samprata jis yra artimas britų antropologui Gregory'ui Batesonui, o kita – amerikiečių antropologui Abramui Kardineriui.

Literatūra

Bateson, G. *Morale and National Character. Civilian Morale: Second yearbook of the Society for the Psychological Study of Social Issues*. Ed. by G. Watson. Boston, New York, Chicago, Dallas, Atlanta, San Francisco: Houghton Mifflin Company, 1942, p. 71–91. Prieiga per internetą: <https://archive.org/details/civilianmoraleoosocirich> [žiūrėta 2020 11 05].

Bateson, G. *Naven: A Survey of the Problems suggested by a Composite Picture of the Culture of a New Guinea Tribe drawn from Three Points of View*. Stanford: Stanford University Press, 1958 (1936).

Benedict, R. *The Chrysanthemum and the Sword: Patterns of Japanese culture*. Boston: Houghton Mifflin Company, 1946.

Benedict, R. *Patterns of Culture*. New York: Mentor Books, 1960 (1934).

Cixous, H. Išėjimai. Vertė N. Kašelionienė. *Feminizmo ekskursai: moters samprata nuo antikos iki postmodernizmo*. Sud. K. Gruodis. Vilnius: Pradai, 1995, p. 432–451.

Fromas, È. Charakteris ir socialinis procesas. Vertė A. Nesavas. *Problemos*, 1989, Nr. 41, p. 71–81.

Inkeles, A.; Levinson, D. J. *National Character: The Study of Modal Personality and Sociocultural Systems. The Handbook of Social Psychology. Vol. II*. Ed. by G. Lindzey. Reading, MA; London: Addison-Wesley Publishing Company, Inc., 1954, p. 977–1020.

Kardiner, A. *The Individual and His Society: The Psychodynamics of Primitive Social Organization*. New York: Columbia University Press, 1939.

Kardiner, A. *The Psychological Frontiers of Society*. New York: Columbia University Press, 1945.

Kavolis, Vytautas. *Sąmoningumo trajektorijos: Lietuvių kultūros modernėjimo aspektai*. Kavolis, V. *Žmogus istorijoje*. Vilnius: Vaga, 1994a(1986), p. 121–354.

Kavolis, V. *Epochų signatūros*. Kavolis, V. *Žmogus istorijoje*. Vilnius: Vaga, 1994b (1991), p. 355–566.

Kavolis, V. *Žmogaus genezė: Psichologinė*

Vinco Kudirkos studija. Kavolis, V. *Žmogus istorijoje*. Vilnius: Vaga, 1994c (1963), p. 11–62.

Kavolis, V. *Nužemintųjų generacija: Egzilio pasaulėjautos eskizai*. Kavolis, V. *Žmogus istorijoje*. Vilnius: Vaga, 1994d (1968), p. 63–120.

Kavolis, V. *Žvilgsnis į lietuvių charakterį*. Vertė L. Balčiūtė. *Tautosakos darbai*, 1996 (1954), t. 5, p. 97–110.

Kavolis, V. *Lietuvio būdas ir likimas*. Kavolis, V. *Nepriklausomųjų kelias: Publicistikos straipsniai (1951–1965)*. Sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus Aureus, 2006 (1954), p. 302–312.

Kavolis, V. *Nepriklausomųjų kelias: Publicistikos straipsniai (1951–1965)*. Sud. E. Aleksandravičius ir D. Dapkutė. Vilnius: Versus Aureus, 2006.

Mead, M. *The Study of National Character. The Policy Sciences*. Ed. by D. Lerner and H. D. Lasswell. Stanford: Stanford University Press, 1951, p. 70–85.

V. M. Kavolis' Human Ecology student paper

in *Sociology* 364 at the University of Chicago „The Socio-Ecological Pattern in the Formation of Lithuanian Marriage Mores“, 1951, University of Chicago Library, Burgess, Ernest Watson. Papers. Addenda, Box 258, Folder 14.

V. M. Kavolis' Senior Honors in the Department of Sociology at the University of Wisconsin „Culture Currents in Marginal Eastern Europe: A Case Study“, 1952, Dickinson College, Dickinsoniana Collection, F K21cu, p. 167.

V. M. Kavolis' A Seminar Report in Social Relations 255 at the Harvard University „National Character and Immigrant Assimilation“, 1954, LLTI, BR, F1-7686, p. 80.